

FTAXP 06
ӘОЖ 330.338.2
JEL M41

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2025-1-2-46-59>

КОМБАРОВА А.М.,*¹

PhD, доцент.

*e-mail: aigul_kom@mail.ru

ORCID ID: 0009-0000-3049-9787

ДАЙРАБАЕВА А.С.,²

Э.Ғ.К., доцент.

e-mail: dairabaeva.aizhan@mail.ru

ORCID ID: 0000-0001-8950-5918

НАЗАРОВА О.И.,¹

М.Э.Н., доцент.

e-mail: nazarova.lera@mail.ru

ORCID ID: 0000-0003-4019-7189

¹А. Мырзахметов атындағы

Көкшетау университеті,

Көкшетау қ., Қазақстан

²«Тұран-Астана» университеті,

Астана қ., Қазақстан

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҚҰРЫЛЫС САЛАСЫНЫҢ БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕБІН ҰЙЫМДАСТЫРУДАҒЫ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Андатпа

Мақалада Қазақстандағы құрылыс саласындағы бухгалтерлік есепті ұйымдастырудың ерекшеліктері жан-жақты қарастырылады. Құрылыс қызметі өзіне тән өндірістік және қаржылық күрделілігімен сипатталады. Бұл салада ұзақмерзімді жобалардың болуы, күрделі келісімшарттық қатынастар, мердігерлік және қосалқы мердігерлік құрылымдардың өзара әрекеттестігі бухгалтерлік есеп жүйесіне ерекше талаптар қояды. Зерттеудің негізгі мақсаты – құрылыс ұйымдарының есеп саясатын халықаралық қаржылық есептілік стандарттарына (ХҚЕС), соның ішінде IFRS 15-ке сәйкестік тұрғысынан талдау және табыстар мен шығындарды танудың ерекшеліктерін анықтау. Зерттеу барысында теориялық талдау, салыстырмалы әдіс, нормативтік-құқықтық актілерді жүйелеу және практикалық мысалдарды талдау тәсілдері қолданылды. Авторлар құрылыс ұйымдарында қолданылатын есеп әдістерін, шығындарды калькуляциялау тәсілдерін, болашақ кезең шығындарын есепке алу механизмдерін және құрылыс объектілерінің өзіндік құнын анықтау тәртібін саралады. Сонымен қатар, өндірістік және құрылыс ұйымдары арасындағы есепке алу тәсілдеріндегі айырмашылықтарға салыстырмалы талдау жүргізілді. Зерттеу нәтижесінде тапсырыстық әдістің құрылыс саласына бейімділігі дәлелденіп, тәжірибеде жиі кездесетін есептік жағдайларға түсініктеме берілді. Жұмыстың ғылыми жаңалығы – құрылыс саласындағы есеп саясатының ХҚЕС талаптарымен үйлесімділігін бағалай отырып, нақты ұсыныстар беруімен ерекшеленеді. Алынған нәтижелер құрылыс ұйымдары үшін есепті ұйымдастыруды жетілдіруге бағытталған практикалық негіз болып табылады.

Тірек сөздер: құрылыс саласы, бухгалтерлік есеп, ХҚЕС, табысты тану, шығындарды есепке алу, тапсырыстық әдіс, есеп саясаты.

Кіріспе

Құрылыс саласы Қазақстан Республикасының экономикалық дамуының стратегиялық бағыттарының бірі болып табылады. Соңғы жылдары бұл салада айтарлықтай серпіліс байқалып отыр. Елдегі урбанизация үдерістерінің жеделдеуі, тұрғын үйге деген сұраныстың артуы, сондай-ақ білім беру, денсаулық сақтау және көлік инфрақұрылымын жаңғырту қажеттілігі құрылыс көлемін ұлғайтуға тікелей ықпал етуде. Сонымен қатар, республиканың жаңа астанаға көшуі, жұмыс істеп тұрған тұрғын үй қорын және әлеуметтік инфрақұрылым объектілерін қайта жаңарту, прогрессивті технологияларды енгізу құрылыс саласының дамуын жеделдетті.

Мемлекеттік даму бағдарламаларында құрылыс секторының орны айрықша. Мәселен, Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Ұлттық даму жоспары мен Стратегиялық көрсеткіштер картасында еңбек өнімділігін арттыру және құрылысқа бағытталған инвестициялар көлемін ұлғайту міндеті қойылған [1]. Бұл көрсеткіштер 1-кестеде ұсынылған:

Кесте 1 – 2021–2025 жж. құрылыс саласының даму болжамы

Атауы	2021 ж.	2022 ж.	2023 ж.	2024 ж.	2025 ж.
Еңбек өнімділігінің өсуі, 2019 жылғы деңгейден 2019 жылғы бағамен өсуі, %	11,4	19,4	24,5	31,3	36,8
Негізгі капиталға инвестициялар, 2019 жылғы деңгейге ЖІӨ-ге, %	-35,8	-15,1	-7,0	1,8	11,5
Ескертпе: Авторлармен [1] дереккөз негізінде құрастырылған.					

Сонымен қатар, құрылыс өндірісі технологиясы бухгалтерлік есепті ұйымдастыруда өзіндік ерекшеліктерге ие. Құрылыс процесінің жермен тікелей байланысы, жұмысшылар бригадалары мен техникасының әртүрлі нысандар арасында орын ауыстыруы қосымша шығындарға әкеледі. Аяқталмаған құрылыс қалдықтарының жоғары болуы, құрылыс қызметінің ұзақмерзімді сипаты және шарттық қатынастардың күрделілігі – мұның бәрі шығындар мен табыстарды кезеңдер бойынша нақты бөлуді қажет етеді.

Құрылыстағы тауарлық қатынастар өндірістік үдерістің басталуына дейін туындайды және бағаларды қалыптастыру мен инфляция жағдайында ерекше тәуекелдерді туындатады. Осыған байланысты құрылыс ұйымдарына халықаралық қаржылық есептілік стандарттарына (әсіресе ХҚЕС 15) сәйкес келетін икемді және дәл есеп саясаты қажет.

Материалдар мен әдістер

Қазақстанда құрылыс саласындағы есеп жүйесі соңғы онжылдықта елеулі өзгерістерге ұшырады. Есеп стандарттары кезең-кезеңімен ХҚЕС талаптарына сәйкестендірілуде. 2015 жылдан бастап құрылыс ұйымдары үшін ХҚЕС 15 «Клиенттермен жасалған шарттар бойынша табыс» және ХҚЕС 2 «Қорлар» стандарттары маңызды рөл атқарады. Бұл жағдай саланың қаржылық ашықтығын және салыстырмалылығын арттыруға бағытталған.

Осы зерттеудің әдіснамалық базасы ретінде құрылыс саласындағы бухгалтерлік есепті ұйымдастыруға қатысты отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектері, сондай-ақ қаржылық есептілік бойынша халықаралық және ұлттық стандарттар алынды. Сонымен қатар, Қазақстан Республикасының заңнамалық және нормативтік-құқықтық құжаттары кеңінен қолданылды. Зерттеу үдерісінде құрылыс ұйымдарында есеп жүйесін талдауға бағытталған жүйелі және кешенді әдіснама қолданылды.

Талдау барысында төмендегі ғылыми тәсілдер пайдаланылды:

- ♦ теориялық талдау – құрылыс саласындағы бухгалтерлік есептің тұжырымдамалық негіздерін ашу үшін қолданылды;
- ♦ салыстырмалы әдіс – құрылыс және өндірістік кәсіпорындардың есеп жүргізу ерекшеліктерін салыстыру мақсатында қолданылды;
- ♦ құжаттық зерттеу әдісі – есеп саясаты, шоттардың корреспонденциясы мен шығындар құрылымына қатысты кәсіпорынның ішкі нормативтік құжаттарын талдау үшін пайдаланылды;
- ♦ кестелік және графикалық тәсілдер – алынған ақпаратты жүйелеу және визуалды түрде көрсету үшін қолданылды;
- ♦ нормативтік-құқықтық талдау – халықаралық стандарттар (ХҚЕС) мен ҚР заңнамасының сәйкестігін бағалау мақсатында қолданылды.

Зерттеудің эмпирикалық базасын Қазақстан аумағындағы құрылыс ұйымдарының нақты бухгалтерлік тәжірибесі құрайды. Ерекше назар IFRS 15 «Клиенттермен жасалған шарттар бойынша табыс» және IFRS 2 «Қорлар» стандарттарының құрылыс саласында практикалық қолданылуына аударылды. Аталған стандарттар кірісті тану, шығындарды есепке алу, аяқталмаған өндірісті көрсету және болашақ кезең шығындарын есепке алу рәсімдерін нақты реттейді.

Материалдық база ретінде:

- ♦ Қазақстан Республикасының құрылыс саласын реттейтін заңнамалық актілері (мысалы, «Сәулет, қала құрылысы және құрылыс қызметі туралы» ҚР заңы);
- ♦ ҚР Қаржы министрлігінің типтік шоттар жоспары;
- ♦ 2021–2024 жж. арналған құрылыс секторын дамыту бойынша ресми статистикалық көрсеткіштер қолданылды.

Зерттеудің нәтижелері құрылыс ұйымдарының есеп саясатын жетілдіруге, ХҚЕС нормаларына сәйкестендіруге және бухгалтерлік есеп жүйесінің ашықтығы мен дәлдігін арттыруға бағытталған.

Нәтижелер мен талқылау

Құрылыс саласында бухгалтерлік есепті ұйымдастыру мәселелері қазіргі уақытта отандық және шетелдік ғалымдардың ғылыми ізденістерінің өзекті бағыттарының бірі болып отыр. Қазақстандық зерттеушілер қатарында А.К. Бейсембаева, Н.С. Нұрқашева, М.Д. Жұмабаева және Г.Т. Андыбаева сынды авторлар өз еңбектерінде құрылыс ұйымдарының есеп саясаты мен оның халықаралық қаржылық есептілік стандарттарына сәйкестігін талдайды. Олар, әсіресе, тапсырыстық калькуляция әдісінің тиімділігіне, табысты танудың нақты сәтін белгілеу қажеттілігіне және шығындарды дәл құрылымдау тәсілдеріне ерекше назар аударады [2, 3].

Халықаралық тәжірибеде де құрылыс саласындағы есеп жүйесін жетілдіру жолдары жан-жақты зерделенген. Мәселен, Кае С.Р. Lam, Heibatollah Sami және Yiwei Yao еңбектерінде ХҚЕС енгізілген жағдайда құрылыс компанияларында табысты басқару мен есепті ашық жүргізудің маңыздылығы қарастырылған [4]. Ал М.Р. Ibarrondo-Dávila және әріптестері ұзақмерзімді жобаларды басқаруда шығындарды болжау мен бақылау әдістерін ұсынады [5]. Сонымен қатар, Pardis Pishdad-Bozorgi мен Jong Han Yoon блокчейн технологияларын пайдалану арқылы мердігерлік есеп айырысулардың сенімділігін арттыру жолдарын сипаттайды [6].

Қазақстанда құрылыс қызметі лицензияланатын салаға жататындықтан, бухгалтерлік есепті ұйымдастыру барысында келесі нормативтік-құқықтық құжаттарға сүйену қажет:

- ♦ «Рұқсаттар және хабарламалар туралы» ҚР заңы (2014 жылғы 16 мамыр, № 202-V);
- ♦ «Сәулет, қала құрылысы және құрылыс қызметі туралы» ҚР заңы (2001 жылғы 16 шілде, № 242);
- ♦ ҚР ИИДМ-нің 2020 жылғы 1 сәуірдегі №175 бұйрығы [7–9].

Бұл актілер құрылыс субъектілерінің мәртебесін, мердігерлік қатынастар аясын және өндірілетін өнім сапасына қойылатын талаптарды белгілейді. Сонымен қатар, ҚР Азаматтық кодексінің 32-тарауына сәйкес, мердігерлік келісімшарттар арқылы тараптардың құқықтық міндеттемелері нақтыланады [10].

Құрылыс саласының өндірістік сектордан басты айырмашылығы – қызметтің ұзақмерзімділігі мен кезеңдерге бөлінуі, объектілердің географиялық тұрақтылығы және шарттық қатынастардың күрделілігі. Бұл ерекшеліктер бухгалтерлік есепті ұйымдастыруда:

- ♦ аяқталмаған құрылыс пен болашақ кезең шығындарының көлемін дәл бағалауға;
- ♦ мердігерлік қатынастарды есепте нақты бейнелеуге;
- ♦ кірістер мен шығындарды есепті кезеңдер бойынша әділетті бөлуге мәжбүр етеді.

Сонымен қатар, ХҚЕС 15 және ХҚЕС 2 стандарттарының құрылыс саласында тиімді қолданылуы – есептің ашықтығын қамтамасыз етудің негізгі алғышарттарының бірі. Шығындарды топтастыруда келесі жіктелім пайдаланылады:

- ♦ тікелей шығындар – материалдар, жұмыс күші, амортизациялық аударымдар;
- ♦ үстеме шығындар – әкімшілік, ұйымдастырушылық және еңбекті қорғау шығындары;
- ♦ болашақ кезең шығындары – жалдау төлемдері, техникалық қызмет көрсетулер және т.б.

Осы шығындарды есепке алу үшін бухгалтерлік есепте 8110, 8400, 7210 және 1720/2920 шоттары белсенді пайдаланылады. Сәйкесінше, құрылыс және өндірістік ұйымдар арасындағы есеп жүйесінің айырмашылықтары 2-кестеде жүйеленіп ұсынылады. Бұл талдау шығындар құрылымын және калькуляция әдістерін дұрыс таңдауға мүмкіндік береді.

Кесте 2 – Өндірістік және құрылыс ұйымдарында өндіріс пен есепке алуды ұйымдастыруды салыстырмалы талдау

Көрсеткіштер	Өндірістік ұйымдар	Құрылыс ұйымдары
Лицензиялау	Лицензияланбаған қызмет (Жекелеген қызмет түрлерін қоспағанда. Мерзімсіз лицензия)	Лицензиялық қызмет. Шұғыл лицензия (бір жылға)
Жер қатынастары	Өндіріске арналған жер учаскесі меншікте немесе жалға берілуі мүмкін	Құрылысқа арналған жер учаскесі меншікте болуы керек
Өнім өндірушілердің саны (дайын өнім)	Бір	Көп (бір бас мердігер және көптеген косалқы мердігерлер)
Өндірілетін өнімнің, жұмыс күшінің және арнайы жабдықтың географиялық орналасуы	Өндірілетін өнім, жұмыс күші және арнайы жабдық (станоктар, технологиялық желілер, мамандандырылған техника және т. б.) бір жерде (ұйым аумағында) орналасқан.	Өндірілген өнім бір жерде қалады, жұмысшылар бригадасы мен құрылыс техникасы бір объектіден екінші объектіге ауысады. Жұмыс күші мен құрылыс техникасын басқа жерге көшіру қосымша қаржылық шығындарды талап етеді.
Өндірістік циклдің ұзақтығы, аяқталмаған өндіріс көлемі	Өндіріс циклінің ұзақтығы технологиялық процеске байланысты, әдетте бір қаржы жылында бірнеше цикл өтеді. Есептік кезең аяқталғаннан кейін аяқталмаған өндіріс орын алады.	Өнімді жасау үшін ұзақ уақыт қажет, сондықтан өндірістік цикл бірнеше жылға созылуы мүмкін және бірнеше болжамды мерзімдерді қамтиды, сондықтан құрылыста аяқталмаған өндірістің (құрылыстың) үлкен қалдықтары бар.
Дайын өнімді сату	Ұйым өз бетінше шешім қабылдайды және сатылатын өнім бойынша сатып алушылармен шарттар жасасады.	Құрылыс объектісін іске асыру орындалған жұмыстарды қабылдау актісі негізінде жүзеге асырылады.
Дайын өнімге өзіндік құнын есептен шығару	Есептен шығару ұйымның ішкі құжаттары негізінде жүзеге асырылады.	Орындалған жұмыстарды қабылдау актісі құрылыс объектісінің құнына өзіндік құнын есептен шығаруға негіз болып табылады.
Тауар қатынастары	Тауар қатынастары өндіріс процесінде немесе аяқталған кезде пайда болады.	Тауарлық қатынастар өндіріс процесі басталғанға дейін пайда болады.
Ескертпе: Авторлармен [7, 8, 9, 10, 11, 15] дереккөздер негізінде құрастырылған.		

Қорытындылай келе, зерттеу нәтижелері көрсеткендей, тапсырыстық калькуляция әдісі – құрылыс нысандары бойынша нақты шығындарды бөліп көрсетуге және өнімнің өзіндік құнын дәл анықтауға мүмкіндік беретін тиімді тәсіл болып табылады.

Өндіріс ерекшеліктері әсер етеді:

1) шығындарды көрсету механизмі (өзіндік құнын қалыптастыру): өндірістік циклдің ұзақтығы аяқталмаған құрылыс көлемін арттырады, жұмыс күші мен құрылыс техникасының қозғалысы қосымша қаржылық шығындарды талап етеді, құрылыс материалдары бағасының өсуі баға белгілеуге әсер етеді және т.б.;

2) шығыстардың болашақ кезеңдерінің көлемін айқындау;

3) қаржылық нәтижелерді есепке алу және т.б., бұл туралы толығырақ тоқталайық.

Калькуляция – бухгалтерлік есеп әдісінің элементтерінің бірі. Есептеу процесінде өнімді өндіруге жұмсалатын шығындар оның шығарылған өнім көлемімен өлшенеді және өнім бірлігінің өзіндік құны анықталады. Өнімнің өзіндік құнын есептеу шығындарын есепке алу әдісін тандау, көбінесе, құрылыс өндірісі технологиясының ерекшеліктеріне байланысты екені белгілі. Бірақ, басқа салалармен ұқсастықтар шығындарды есепке алудың жалпы қабылданған белгілерімен және ережелерімен ғана байланысты, ал өндіріс процесінің ерекшелігі – шығындарды есепке алу әдістемесінде де өз ізін қалдырады және оның қалыптасуына тікелей әсер етеді.

Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 23.05.2007 жылғы № 185 бұйрығымен бекітілген Бухгалтерлік есеп шоттарының үлгі жоспарының 64-тармағына сәйкес ұйымның өнім

өндіруге және қызметтер көрсетуге арналған шығындарын есепке алу үшін «Өндірістік есеп шоттары» деген 8-бөлімнің шоттарға арналған, ол мынадай кіші бөлімдерді қамтиды:

- 8100 – «Негізгі өндіріс»;
- 8200 – «Өз өндірісінің жартылай фабрикаттары»;
- 8300 – «Қосалқы өндірістер»;
- 8400 – «Үстеме шығыстар».

Осы бөлімнің шоттарында шығындарды олардың пайда болу орындары және басқа да белгілері бойынша топтастыру, сондай-ақ дайын өнімнің өзіндік құнын калькуляциялау жүзеге асырылады.

Құрылыс саласының кәсіпорындарын есепке алудың отандық тәжірибесін зерттеу барысында ең қолайлы әдіс – шығындарды есепке алудың және өнімнің өзіндік құнын есептеудің тапсырыс әдісі болып табылатыны анықталды. Бұл әдіс шығындарды есепке алуды және тапсырыс бойынша өнімнің өзіндік құнын есептеуді қамтиды. Мәселен, құрылыста жеке тұрғын үйдің құрылысы, құрылыс объектілерінің тобы және тапсырыс құрылыс объектісінің түріне байланысты (мысалы, мәдени маңызы бар объект немесе тұрғын үй қоры, жолдар мен өнеркәсіптік объектілер). Бұл ретте тікелей шығындар әрбір тапсырыс бойынша қабылданған есеп саясатына сәйкес жеке ескеріледі.

Құрылыстағы есепке алу өнеркәсіптік өнімді өндіруден айырмашылығы (10 атаудан аспайды) материалдық шығындарды есепке алу кезінде бір объектіге 30 мың атауға дейін және құрылыс кезеңі үшін бағалардың өзгеруімен және объектінің сметалық құнын есептеу кезінде жоспарланған материалдарды, сондай-ақ құрылыс өнімін шығару ұзақтығын (10 атаудан аспайтын) нақты есепке алуды және мұқият есепке алуды талап етеді) жалпы есепті ұйымдастыруға және шығындарды есепке алуға көп әсер етеді.

Құрылыс шарттарына байланысты шығындарды бірнеше санатқа бөліп қарастыруға болады. Олардың қатарына:

- ♦ нақты келісімшартпен тығыз байланысты шығын түрлері;
- ♦ шарт талаптарына сай, тапсырыс беруші өтей алатын қосымша шығындар;
- ♦ мердігерлік келісім шеңберінде жүзеге асырылатын және осы шартқа байланысты есепке алынатын шығындар.

Аталған шығындардың ішінен тікелей келісіммен байланыстағыларына келесілер жатады:

- ♦ құрылыс алаңындағы жұмыстарды бақылауға кеткен еңбекақы мен жұмыс күші шығындары;
- ♦ жабдықтарды уақытша жалға алуға жұмсалатын қаржы;
- ♦ техникалық-конструкторлық қызметтерді қолдауға кететін қаражат;
- ♦ кепілдік мерзім ішінде туындауы мүмкін қателіктерді түзетуге және техникалық қызмет көрсетуге арналған болжамды шығындар;
- ♦ келісім аясында туындайтын үшінші тұлғалардың талаптарымен байланысты міндеттемелер.

Аталған шығындарды азайту немесе өтемелеу мүмкіндігі де қарастырылған. Мысалы, құрылыс үдерісінде пайда болған артық материалдарды немесе қалдықтарды сату, не құрылыс аяқталған соң пайдаланылмаған жабдықтарды өткізу арқылы қосымша табыс табуға болады. Бұл табыс, сәйкесінше, жалпы шығындар көлемін төмендетуге мүмкіндік береді.

Шарттық шығындар мерзімі шарт жасасу күнінен бастап жобаның толық аяқталған уақытына дейінгі аралықты қамтиды. Осы кезеңде пайда болатын барлық тікелей және жанама шығындар есепке алынуы тиіс.

Құрылыс-монтаж жұмыстары барысында туындайтын барлық шығындар соңында дайын нысанның өзіндік құнына енгізіледі. Бұл шығындар жіктелуіне қарай:

- ♦ тікелей шығындар (материалдар, еңбекақы, әлеуметтік аударымдар және т.б.);
- ♦ құжатқа сүйенетін жанама шығындар (жүкқұжат арқылы рәсімделетін);
- ♦ өзге де шығындар болып бөлінеді.

Тікелей шығындардың қатарына келісімге сәйкес, құрылыс материалына кеткен шығындар, жұмысшыларға төленетін еңбекақы және еңбекке төлеумен байланысты әлеуметтік төлемдер кіреді. Барлық осы шығындар дайын өнімнің (құрылыс объектісінің) нақты өзіндік құнын қалыптастыруда есепке алынады.

Құрылыс нысанын сату орындалған жұмыстарды қабылдау актісі негізінде жүзеге асырылады. Осы акт дайын өнімнің (жұмыстың, көрсетілетін қызметтің) өзіндік құнын негізгі өндіріске есептен шығару үшін негіз болып табылады, осы орайда шоттардың мынадай корреспонденциялары жасалады:

7010 «Сатылған өнімнің және көрсетілген қызметтердің өзіндік құны» дебеті;

8110 «Негізгі өндіріс» кредиті.

Құжаттық шығыстар – бұл тұтастай алғанда құрылыс ұйымының қызметімен байланысты шығындар, айта кетейік, олар белгілі бір есепке алу нысанына немесе өнім шығару, қызметтер көрсету кезіне кірмейді, тікелей құрылыс мердігерлігі шарттары бойынша бөлінуі мүмкін. Олар құрылысты шаруашылық тәсілмен жүзеге асыратын тапсырыс берушіде пайда болады. Құрылыстағы үстеме шығыстарға: құрылыс қызметкерлеріне қызмет көрсетуге арналған шығыстар; санитарлық-гигиеналық және мәдени-тұрмыстық жағдайларды қамтамасыз ету жөніндегі шығыстар; еңбекті қорғау және қауіпсіздік техникасы бойынша шығыстар; құрылыс алаңдарында жұмыстарды ұйымдастыру бойынша шығыстар; үстеме шығыстар нормаларында ескерілмеген, бірақ үстеме шығыстарға жатқызылатын шығындар. Құрылыстағы үстеме шығыстарды есепке алу үшін 8400 «Үстеме шығыстар» кіші бөлімінің шоттары қолданылады.

Өзге шығындар – бұл әкімшілік шығыстарды қоспағанда, жұмыстарды қамтамасыз ету бойынша құрылыс мердігерлігі шартының талаптары бойынша тапсырыс беруші өтейтін шығындар.

Құрылыс жұмыстарының аяқталуын тану әдістері:

- ♦ табыстар бойынша әдіс;
- ♦ шығыстар бойынша әдіс.

Кірістер мен шығыстар олар орын алған есепті кезеңдерге жатқызылуы тиіс. Жалпы мердігерлік шығындардың бухгалтерлік есепте мердігерліктен түскен жалпы табыстардан асып түсуі осы факт анықталған есепті кезеңде табыс ретінде танылады.

Тауарлық-материалдық қорларды есепке алу ХҚЕС (LAS) 2 «Қорлар» [15] негізінде жүргізіледі және мынадай негізгі міндеттерді шешуді көздейді:

- ♦ уақтылы және толық жүзеге асырылуын бақылау;
- ♦ сақтау орындарының жай-күйін қадағалау;
- ♦ олардың қозғалысы бойынша барлық операцияларды уақтылы және толық құжаттау;
- ♦ көлік шығыстарын дұрыс анықтау;
- ♦ сақтау орындарындағы қалдықтар мен қозғалыс туралы нақты деректер алу.

2 «Қорлар» ХҚЕС (LAS) 2 тауарлық-материалдық қорлардың өзіндік құнын бағалау мынадай әдістердің бірімен жүргізілуі мүмкін.

1) Ерекше сәйкестендіру – әдетте өзара алмастырылатын және арнайы жобаларға немесе тапсырыстарға арналмаған ТМҚ бірлігінің өзіндік құны, ол өзара алмастырылатын болып табылмайтын қорлар баптарының, сондай-ақ нақты жобалар үшін өндірілген және бөлінген тауарлардың немесе қызметтердің өзіндік құны әрбір бірліктің жеке бағасы бойынша айқындалуы тиіс.

2) Орташа алынған құн – есепті кезеңнің басында бар және осы кезең ішінде сатып алынған осындай бірліктердің орташа құнын айқындай отырып, бірліктің өзіндік құны есептеледі. Орташа мән компания жұмысының шарттарына байланысты кезең-кезеңмен немесе әрбір қосымша жеткізілімді алу шамасына қарай есептелуі мүмкін.

3) FIFO (алғашқы сатып алу бағалары бойынша бағалау әдісі) бірінші сатып алған ТМҚ бірінші сатылатынын және тиісінше кезең соңында қалған ТМҚ кейінірек сатып алынғанын немесе өндірілгенін болжайды.

Ұйымдар қорларды бағалаудың әртүрлі әдістерін таңдау мүмкіндігіне ие, бірақ әдіс таңдалғаннан кейін ол жылдан жылға дәйекті түрде қолданылуы тиіс. Кәсіпорын басшылығы, егер, елеулі негіздер болған жағдайда ғана әдісті өзгерте алады, бұл ретте жаңа әдіске көшудің себептері мен салдары жылдық есепке түсіндірме жазбада түсіндірілуі тиіс.

Құрылыс ұйымы есепті кезеңде жүргізген, бірақ келесі кезеңдерге жататын шығыстарды болашақ кезеңдердің шығыстары деп атайды. Ол шығыстар мыналарды қамтиды:

- ♦ карьерлерді әзірлеу бойынша шығыстар;
- ♦ жаңа өндірістерді игеруге арналған шығыстар;

- ♦ алдын ала төлеу бойынша жалдау ақысы;
- ♦ жалға алынған жабдықтарды (машиналар мен механизмдерді) жөндеуге байланысты шығыстар;
- ♦ құрылыс машиналарын пайдалануға дайындауға байланысты біржолғы шығындар;
- ♦ техникалық әдебиетке жазылу бойынша шығыстар (мерзімді басылымдар);
- ♦ басқа да шығыстар.

Болашақ кезеңдердің шығыстарын есепке алу үшін Үлгі шоттар жоспарында 1720 және 2920 «Болашақ кезеңдердің шығыстары» шоттары көзделген. Болашақ кезеңдердің шығыстарын есепке алу бойынша шоттардың корреспонденциясы 3-кестеде көрсетілген.

Кесте 3 – Шығыстардың болашақ кезеңдерін есепке алу бойынша шоттардың корреспонденциясы

Шығыстар	Дебет	Кредит
1. Құрылыс машиналары мен механизмдерін пайдалануға дайындауға байланысты бір жолғы шығындар	8410 «Құрылыс машиналары мен тетіктерін ұстау және пайдалану бойынша шығыстар»	1720 «Болашақ кезеңдердің өзге де шығыстары»
2. Техникалық әдебиетке жазылу бойынша шығыстар (мерзімді басылымдар)	7210 «Әкімшілік шығыстар»	1720, 2920 «Болашақ кезеңдердің өзге де шығыстары»
3. Жалға берушінің қаражаты есебінен шарт талаптары бойынша жүргізілетін жалға алынған негізгі құралдарды жөндеу бойынша шығыстар	3360 «Жалдау бойынша қысқа мерзімді берешек», 4150 «Жалдау бойынша ұзақ мерзімді берешек»	1720, 2920 «Шығыстардың өзге де болашақ кезеңдері» (жалдау ақысын азайтуға жатқызылатын)
Ескертпе: Авторлармен [10] дереккөз негізінде құрастырылған.		

Құрылыс саласының тағы бір ерекшелігі күрделі сипаттағы жұмыстардан басқа күрделі емес (негізгі емес) жұмыстар болып табылатын жұмыстар мен көрсетілетін қызметтердің орын алуы болып табылады. Бұл жұмыстар құрылыс-монтаждау жұмыстарын жүргізуге байланысты, бірақ құрылыс шартының нысаны болып табылмайды.

Күрделі емес жұмыстарды есепке алу 2930 «Аяқталмаған құрылыс» шотында жүргізіледі, оған «Күрделі емес жұмыстар» қосалқы шоты ашылады.

Құрылыс ұйымдарындағы есепке алудың маңызды міндеттерінің бірі – кірістерді дұрыс есептеу.

ҚЕХС 15-ке сәйкес, құрылыс ұйымы қаржылық есептілікті жасау кезінде тапсырыс берушімен (сатып алушымен) жасалған шартта көрсетілген кірістер мен ақша ағындарының сипаты, мөлшері, мерзімі және белгісіздігі туралы сенімді ақпаратты қамтамасыз етуі керек.

Ұлттық қаржылық есептілік стандарттарына сәйкес тауарларды, жұмыстарды және көрсетілетін қызметтерді өткізуден түскен табыс 1-суретте көрсетілген жағдайларда танылады:

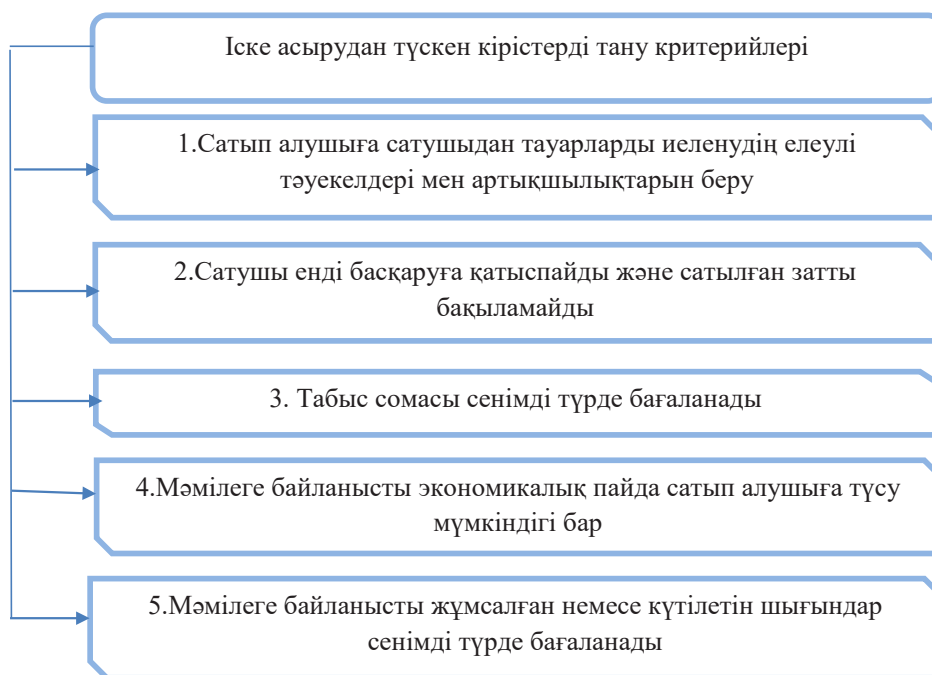
Табысты тану мысалдарын қарастырамыз.

1-мысал. 2023 жылғы 20 мамырда «Силикат» кәсіпорны «Құрылыс» компаниясына 15000000 теңге сомасында кірпіш жөнелтті. Сатып алу-сату шартының талаптарына сәйкес «Құрылыс» компаниясы кірпіш алғаннан кейін 20 күнтізбелік күн ішінде «Силикат» кәсіпорнына төлем жүргізуі тиіс.

Осы мәміле бойынша табыс «Силикат» кәсіпорны деп таныла ма?

Жауап. «Силикат» кәсіпорны осы мәміле бойынша 15000000 теңге сомасына табысты тани алады, өйткені оны тану критерийлері сақталады:

- ♦ «Силикат» кәсіпорны «Құрылыс» компаниясына кірпішке (тауарға) меншік құқығымен байланысты елеулі тәуекелдер мен пайданы сатты (берді);
- ♦ «Силикат» кәсіпорны енді тауарды басқаруға қатыспайды;
- ♦ табыс сомасын сенімді түрде өлшеуге болады;
- ♦ операцияға байланысты шығындарды сенімді түрде өлшеуге болады.

Сурет 1 – Сатудан түскен табысты тану критерийлері

Ескертпе: Авторлармен [17] дереккөз негізінде құрастырылған.

2-мысал. 2023 жылғы 25 мамырда «Силикат» кәсіпорны сатып алу-сату шартының талаптарына сәйкес ЖК Н.Е. Омаровтан кірпішті болашақта жеткізу есебінен 500000 теңге алды, тауар екі аптадан кейін жөнелтілетін болады.

Осы мәміле бойынша табыс «Силикат» кәсіпорны деп таныла ма? Есепте алынған соманы қалай көрсетуге болады?

Жауап. «Силикат» кәсіпорны осы мәміле бойынша 500000 теңге сомасына табысты тани алмайды, өйткені оны тану критерийлері сақталмаған, атап айтқанда: тауар сатып алушыға берілмейді, сондықтан сатып алушы тауарға меншік құқығымен байланысты пайда да, тәуекел де алған жоқ (ЖК Омаров Н.Е.).

500000 теңге сомасы 3510 «Алынған аванстар» шотына жатқызылады.

Сума кіріске тауар жөнелтілгеннен кейін 2 аптадан кейін жатқызылады.

Халықаралық қаржылық есептілік стандарттарына кірістерді тануға қойылатын мынадай талаптар белгіленген (2-сурет):

Сурет 2 – Құрылыстағы кірістерді анықтау талаптары

Ескертпе: Авторлармен [3] дереккөз негізінде құрастырылған.

Кіріс көлемі құрылыс объектісі пайдалануға берілгеннен кейін емес, әр есепті кезеңнің қорытындысы бойынша есептелетінін атап өткен жөн.

Жоғарыда атап өтілгендей, өнімнің нәтижелерін анықтау кезінде нәтиже мен ресурстардың әдістері қолданылады, олардың мәні блок-схемада ашылады (3-сурет):

Сурет 3 – Блок-схема. Кірістерді бағалау әдістерінің сипаттамасы

Ескертпе: Авторлармен [11] дереккөз негізінде құрастырылған.

Қызмет қорытындылары бойынша қаржылық нәтиже айқындалады. Құрылыс-монтаж жұмыстарын тапсырудан түскен қаржылық нәтижелерді есепке алу 5710 «Жиынтық пайда (қорытынды шығын)» шотында айқындалады.

Осы шоттың дебеті бойынша шығыстар – құрылыс-монтаж жұмыстарының нақты өзіндік құны, оның ішінде қосалқы мердігерлік ұйымдар орындаған жұмыстар көрсетіледі.

5710 «Жиынтық пайда (қорытынды шығын)» шотының кредиті бойынша мердігерлік және қосалқы мердігерлік шарттары бойынша орындалған, аяқталған объектілер бойынша орындалған жұмыстардың шарттық құны көрсетіледі.

Бұл ретте мынадай бухгалтерлік жазбалар жасалады (4-кесте):

Кесте 4 – Қаржылық нәтижелерді есепке алу бойынша шоттардың корреспонденциясы

Операциялардың мазмұны	Дебет	Кредит
1. Орындалған құрылыс-монтаж жұмыстарының нақты өзіндік құны бойынша шығыстарды жиынтық табысты азайтуға есептен шығару	5710 «Жиынтық пайда (қорытынды шығын)»	7010 «Сатылған өнімнің және көрсетілген қызметтердің өзіндік құны»
2. Құрылыс-монтаж жұмыстарынан түскен кірістерді жиынтық кірісті ұлғайтуға есептен шығару	6010 «Өнімді сатудан және қызмет көрсетуден түскен кіріс»	5710 «Жиынтық пайда (қорытынды шығын)»
3. Құрылыс ұйымының өзге де кірістерін есептен шығару	6200 «Өзге де кірістер»	5710 «Жиынтық пайда (қорытынды шығын)»
4. Өзге шығыстар есептен шығарылды	5710 «Жиынтық пайда (қорытынды шығын)»	7210 Әкімшілік шығыстар», 7310 «Сыйақылар бойынша шығыстар»

4-кестенің жалғасы

5.Корпоративтік табыс салығы есептелді	7710 «Корпоративтік табыс салығы бойынша шығыстар»	3110 «Төленетін корпоративтік табыс салығы»
6. Жиынтық табысты азайтуға корпоративтік табыс салығы бойынша шығыстар есептен шығарылды	5710 «Жиынтық пайда (қорытынды шығын)»	7710 «Корпоративтік табыс салығы бойынша шығыстар»
7. Мердігер ұйымның иелігінде қалатын таза кіріс айқындалды	5710 «Жиынтық пайда (қорытынды шығын)»	5610 «Есепті жылдың бөлінбеген пайдасы (жабылмаған шығын)»
8. Алынған шығын	5610 «Есепті жылдың бөлінбеген пайдасы (жабылмаған шығын)»	5710 «Жиынтық пайда (қорытынды шығын)»
Ескертпе: Авторлармен [10, 12] дереккөздер негізінде құрастырылған.		

«Өнімді (жұмыстарды, көрсетілетін қызметтерді) өткізу көлемі» негізгі көрсеткіштерінің бірін айқындау кезінде құрылыс-монтаждау жұмыстарын бір емес, бірнеше ұйым жүргізетінін ескеру қажет: бас мердігер және қосалқы мердігерлік ұйымдар.

Мердігерлердің санына қарамастан, есептеу әдісі кезінде шартқа сәйкес жұмыстардың барлық көлемі ескеріледі (жұмыстарды кім тікелей орындағанын есепке алмағанда: бас мердігер немесе қосалқы мердігерлер).

Шоттардың жұмыс жоспарын әзірлеу кезінде бас мердігер 8110 «Негізгі өндіріс» кіші бөлімінің шоттарында:

1 «Өз күшімен орындалатын жұмыстарды жүргізуге арналған шығындар»;

2 «Қосалқы мердігер субъектілердің күшімен орындалған жұмыстарды жүргізуге арналған шығындар».

Бас мердігердің қосалқы мердігерлік ұйымдармен бухгалтерлік жазбалары мынадай түрде көрінеді (5-кесте).

Кесте 5 – Бас мердігерлік ұйымдардың қаржылық нәтижелерінің өткізілген өнім көлемін есепке алу бойынша шоттардың корреспонденциясы

Операциялардың мазмұны	Дебет	Кредит
1. Өз күштерімен орындалған құрылыс-монтаж жұмыстарының өзіндік құнын қалыптастыру	8110/1 «Өз күштерімен орындалатын жұмыстарды жүргізуге арналған шығындар»	8111 «Материалдар» 8112 «Өндірістік жұмысшылардың еңбегіне ақы төлеу» 8113 «Еңбекке ақы төлеуден аударымдар» 8114 «Үстеме шығыстар» 8115 «Өзгелер» 8310 «Қосалқы өндірістер»
2. Негізгі құрылыс шығындарына қосалқы мердігерлік ұйымның шығындары енгізілді	8110/1 «Өз күштерімен орындалатын жұмыстарды жүргізуге арналған шығындар»	8110/2 «Затраты на производство работ, выполненных силами субподрядных субъектов»
3. Өз күшімен орындалған және іске асырылған құрылыс жұмыстарына жататын SMR өзіндік құнын есептен шығару	7010 «Сатылған өнімнің және көрсетілген қызметтердің өзіндік құны»	8110/1 «Өз күштерімен орындалатын жұмыстарды жүргізуге арналған шығындар»
Ескертпе: Авторлармен [14, 16] дереккөздер негізінде құрастырылған.		

Сонымен, 5-кестеде көрсетілген шоттар корреспонденциясы құрылыс ұйымдарындағы бухгалтерлік есептің нақты құрылымын көрсетуге мүмкіндік береді. Бас мердігер мен қосалқы мердігерлер арасындағы операциялардың дұрыс тіркелуі табыстар мен шығындарды есептік кезеңдер бойынша әділ бөлуге ықпал етеді. Мұндай тәсіл қаржылық есептіліктің ашықтығын

қамтамасыз етіп, ХҚЕС талаптарына сәйкестікті арттырады. Сонымен қатар, бұл құрылым есеп саясатының тиімділігін және ішкі бақылау жүйесінің сапасын арттыруға көмектеседі.

Қорытынды

Зерттеу нәтижесінде құрылыс саласындағы есеп саясатының Халықаралық қаржылық есептілік стандарттарына сәйкестігін қамтамасыз ету мақсатында келесі ұсыныстар берілді: табысты тануда кезең-кезеңмен тану тәсілін енгізу (ХҚЕС 15), құрылыс объектілерінің шығындарын калькуляциялаудың біріздендірілген әдісін қолдану, сонымен қатар есеп саясатына типтік нұсқаулықтар әзірлеу.

Ұсынылған әдістер мен тұжырымдар нақты құрылыс кәсіпорындарына бейімделуі мүмкін. Әсіресе, табысты кезең бойынша тану, нақты калькуляция тәсілдерін енгізу және ішкі бақылауды күшейту құрылыс саласындағы есептіліктің сапасын арттырады.

Авторлар келесі нақты шараларды ұсынады:

- ♦ есеп саясатын ХҚЕС талаптарына сәйкес жаңарту;
- ♦ құрылыс объектілері бойынша кезеңмен тану әдістемесін бекіту;
- ♦ мердігерлік келісімдер бойынша шығындарды бөлу үлгілерін әзірлеу;
- ♦ қаржылық есептілікте ашып көрсету үшін ішкі бақылау жүйесін жетілдіру.

Құрылыс саласы – күрделі экономикалық және техникалық жүйе ретінде бухгалтерлік есепті ұйымдастыруда жоғары талаптар қоятын сала. Бұл мақалада Қазақстандағы құрылыс ұйымдарының есеп жүйесін талдай отырып, халықаралық стандарттармен үйлесімділігін арттыру жолдары анықталды.

Зерттеу нәтижелері құрылыс саласында бухгалтерлік есептің табысты жүргізілуі үшін келесі маңызды аспектілерге баса назар аудару қажеттігін көрсетті:

- ♦ табыстар мен шығындарды кезеңдер бойынша нақты бөлуді қамтамасыз ету;
- ♦ тапсырыстық калькуляция әдісінің тиімділігін ескере отырып, шығындарды объектілік негізде есепке алу;
- ♦ болашақ кезең шығындарын дұрыс тану және оларды есептік кезеңдерге әділ бөлу;
- ♦ мердігерлік және қосалқы мердігерлік құрылымдардың шоттар жүйесінде нақты көрініс табуы;
- ♦ аяқталмаған құрылыс, күрделі емес жұмыстар, материалдық қорлар бойынша есептің айқын жүргізілуі.

ХҚЕС 15 және ХҚЕС 2 стандарттарын енгізу құрылыс ұйымдарының қаржылық есептілігінің шынайылығы мен ашықтығын арттырады. Бұл, өз кезегінде, инвесторлар сенімін нығайтып, ұйымның қаржылық орнықтылығына оң әсер етеді.

Мақалада ұсынылған тұжырымдар мен әдістемелік шешімдер практикалық маңызға ие және құрылыс компанияларындағы есеп саясатын жетілдіруге, ішкі бақылау мен аудит механизмдерін жақсартуға мүмкіндік береді. Болашақта бұл бағыттағы зерттеулерді нақты ұйымдар үлгісінде тереңдете түсу ұсынылады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Қазақстан Республикасының 15 жылға дейінгі Ұлттық даму жоспарын бекіту және Қазақстан Республикасы Президентінің кейбір жарлықтарының күші жойылды деп тану туралы / Қазақстан Республикасы Президентінің 2018 жылғы 2025 ақпандағы № 636 Жарлығы (02.02.2022 жылғы жағдай бойынша өзгерістермен). URL: <https://online.zakon.kz/> (өтініш берілген күн: 17.10.2022)

2 Бейсенбаева А.К. Құрылыстағы бухгалтерлік есеп. Оқу құралы. – Алматы: «NURPRESS» баспасы, 2013. – 184 б.

3 Нуркашева Н.С., Жумабаева М.Д., Андыбаева Г.Т. Құрылыстағы кірісті есепке алудың заманауи әдістері // Central Asian Economic Review KazEU habarsysy. 2020, no. 6, p. 276. URL: <https://caer.narxoz.kz/jour/article/view/276>

4 Kevin C.R. Lam, Heibatollah Sami, Jun Yao, Yiwei Yao. Mandatory IFRS Adoption and Earnings Management The Role of Culture. 2023. URL: <https://doi.org/10.1016/j.intaccudtax.2023.100527>

5 Ibarrondo-Dávila M.P., López-Alonso M., Rubio-Gámez M.C. Managerial accounting for safety management. The case of a Spanish construction company. 2015. URL: <https://doi.org/10.1016/j.ssci.2015.05.014>

6 Pardis Pishdad-Bozorgi, Jong Han Yoon. Transformational approach to subcontractor selection using blockchain-enabled smart contract as trust-enhancing technology. 2022. URL: <https://doi.org/10.1016/j.autcon.2022.104538>

7 Рұқсаттар және хабарламалар туралы // Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 16 мамырдағы № 202-V Заңы. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1400000202>

8 Қазақстан Республикасындағы сәулет, қала құрылысы және құрылыс қызметі туралы // Қазақстан Республикасының 2001 жылғы 16 шілдедегі № 242 Заңы. URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z010000242_ (өтініш берілген күн: 17.10.2022)

9 Құрылыс-монтаж жұмыстарына лицензия беру // Қазақстан Республикасы Индустрия және инфрақұрылымдық даму министрінің 2020 жылғы 1 сәуірдегі № 175 бұйрығымен бекітілген. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1000006678> (өтініш берілген күн: 17.10.2022)

10 Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі // Қазақстан Республикасының 1994 жылғы 27 желтоқсандағы N 268-XIII Кодексі. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K940001000>

11 Қаржылық есептіліктің халықаралық стандарты (IAS) 15 «Сатып алушылармен шарттар бойынша түсім» (түзетумен) (2018 жылғы жағдай бойынша). URL: <https://online.zakon.kz/> (өтініш берілген күн: 17.10.2022)

12 Международный стандарт финансовой отчетности (IAS) 8 «Учетная политика, изменения в бухгалтерских оценках и ошибки». URL: <https://online.zakon.kz/> (дата обращения: 17.10.2022)

13 Рахманов К. Особенности бухгалтерского учета в строительстве в 2022 году // Информационная система «Параграф». URL: <https://online.zakon.kz/> (дата обращения 15.09.2022 г.)

14 Об утверждении Типового плана счетов бухгалтерского учета // Приказ Министра финансов Республики Казахстан от 23 мая 2007 года N 185. URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V070004771_

15 Международный стандарт финансовой отчетности (IAS) 2 «Запасы». URL: <https://online.zakon.kz/> (дата обращения 17.10.2022)

16 Кайдарова С., Зубку В., Калденбергер А. Корреспонденция счетов типовых операций (по состоянию на 2020 г.). URL: <http://online.zakon.kz>

17 Об утверждении Национального стандарта финансовой отчетности // Приказ Министра финансов Республики Казахстан от 31 января 2013 года № 50. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31335042&pos=176;-40#pos=176;-40

REFERENCES

1 Qazaqstan Respublikasynyñ 15 jylğa deiingi Ûlttyq damu josparyn bekıtu jäne Qazaqstan Respublikasy Prezidentiniñ keibir jarlyqtarynyñ küşi joiyldy dep tanu turaly / Qazaqstan Respublikasy Prezidentiniñ 2018 jylğy 2025 aqpanдағы No. 636 Jarlyğy (02.02.2022 jylğy jağdai boiynşa özgeristermen). URL: <https://online.zakon.kz/> (ötiniş berilgen kün: 17.10.2022). (In Kazakh).

2 Beisenbaeva A.K. (2013) Qurylystağy buhgalterlik esep. Oqu quraly. – Almaty: «NURPRESS» baspasy, 184 p. (In Kazakh).

3 Nurkaşeva N.S., Jumabaeva M.D., Andybaeva G.T. Qurylystağy kırıstı esepke aludyñ zamanauı edisteri // Central Asian Economic Review KazEU habarsysy. 2020, no. 6, p. 276. URL: <https://caer.narxoz.kz/jour/article/view/276>. (In Kazakh).

4 Kevin C.R. Lam, Heibatollah Sami, Jun Yao, Yiwei Yao. Mandatory IFRS Adoption and Earnings Management The Role of Culture. 2023. URL: <https://doi.org/10.1016/j.intaccudtax.2023.100527>. (In English).

5 Ibarrondo-Dávila M.P., López-Alonso M., Rubio-Gámez M.C. Managerial accounting for safety management. The case of a Spanish construction company. 2015. URL: <https://doi.org/10.1016/j.ssci.2015.05.014>. (In English).

6 Pardis Pishdad-Bozorgi, Jong Han Yoon. Transformational approach to subcontractor selection using blockchain-enabled smart contract as trust-enhancing technology. 2022. URL: <https://doi.org/10.1016/j.autcon.2022.104538>. (In English).

7 Rūqsattar jäne habarlamalar turaly // Qazaqstan Respublikasynyñ 2014 jylğy 16 mamyrдағы No. 202-V Zañy. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1400000202>. (In Kazakh).

8 Qazaqstan Respublikasyndağy säulet, qala qurylysy jäne qurylys qyzmeti turaly // Qazaqstan Respublikasynyñ 2001 jylğy 16 şildedeği No. 242 Zañy. URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z010000242_ (ötiniş berilgen kün: 17.10.2022). (In Kazakh).

9 Qurylys-montaj jumystaryna lisenzia беру // Qazaqstan Respublikasy İndustria jäne infraqurylymdyq damu ministriniñ 2020 jylğy 1 säurdeği No. 175 büiryğymen bekitilgen. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1000006678> (ötiniş berilgen kün: 17.10.2022). (In Kazakh).

10 Qazaqstan Respublikasynyñ Azamattyq kodeksi // Qazaqstan Respublikasynyñ 1994 jylǵy 27 jeltoqsandaǵy N 268-XIII Kodeksi. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K940001000>. (In Kazakh).

11 Qarjylyq esepshiliktiñ halyqaralyq standarty (IAS) 15 «Satyp aluǵylar men şarttar boıynsha túsım» (tüzetumen) (2018 jylǵy jaǵdai boıynsha). URL: <https://online.zakon.kz/> (ötiniş berilgen kün: 17.10.2022). (In Kazakh).

12 Mezhdunarodnyj standart finansovoj otchetnosti (IAS) 8 «Uchetnaja politika, izmenenija v buhgalterskih ocenkah i oshibki». URL: <https://online.zakon.kz/> (data obrashhenija: 17.10.2022). (In Russian).

13 Rahmanov K. Osobennosti buhgalterskogo ucheta v stroitel'stve v 2022 godu // Informacionnaja sistema «Paragraf». URL: <https://online.zakon.kz/> (data obrashhenija 15.09.2022 g.). (In Russian).

14 Ob utverzhdenii Tipovogo plana schetov buhgalterskogo ucheta // Prikaz Ministra finansov Respubliki Kazahstan ot 23 maja 2007 goda N 185. URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V070004771_. (In Russian).

15 Mezhdunarodnyj standart finansovoj otchetnosti (IAS) 2 «Zapasy». URL: <https://online.zakon.kz/> (data obrashhenija 17.10.2022). (In Russian).

16 Kajdarova C., Zubku V., Kaldenberger A. Korrespondencija schetov tipovyh operacij (po sostojaniju na 2020 g.). URL: <http://online.zakon.kz>. (In Russian).

17 Ob utverzhdenii Nacional'nogo standarta finansovoj otchetnosti // Prikaz Ministra finansov Respubliki Kazahstan ot 31 janvarja 2013 goda No. 50. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31335042&pos=176;-40#pos=176;-40. (In Russian).

КОМБАРОВА А.М.,*¹

PhD, доцент

*e-mail: aigul_kom@mail.ru

ORCID ID: 0009-0000-3049-9787

ДАЙРАБАЕВА А.С.,²

к.э.н., доцент.

e-mail: dairabaeva.aizhan@mail.ru

ORCID ID: 0000-0001-8950-5918

НАЗАРОВА О.И.,¹

м.э.н., доцент.

e-mail: nazarova.lera@mail.ru

ORCID ID: 0000-0003-4019-7189

¹Кокшетауский университет

им. А. Мырзахметова,

г. Кокшетау, Казахстан

²Университет «Тұран-Астана»,

г. Астана, Казахстан

ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ УЧЕТА В СТРОИТЕЛЬНОЙ ОТРАСЛИ КАЗАХСТАНА

Аннотация

В статье всесторонне рассматриваются особенности организации бухгалтерского учета в строительной отрасли Казахстана. Строительная деятельность характеризуется высокой производственной и финансовой сложностью, длительными проектами, сложными договорными отношениями и взаимодействием между генеральными и субподрядными организациями. Целью исследования является анализ учетной политики строительных организаций с позиций соответствия требованиям Международных стандартов финансовой отчетности (в частности, МСФО 15), а также выявление особенностей признания доходов и расходов в строительстве. В ходе исследования использованы методы теоретического анализа, сравнительного подхода, изучения нормативно-правовых актов и анализа практических примеров. Авторами проанализированы применяемые методы учета, механизмы калькуляции затрат, порядок отражения расходов будущих периодов и определения себестоимости объектов строительства. Представлен сравнительный анализ учетной практики строительных и производственных организаций. Научная новизна работы заключается в оценке соответствия учетной политики требованиям МСФО и формулировании практических рекомендаций по ее совершенствованию. Полученные результаты могут быть использованы для оптимизации учетной системы и повышения прозрачности финансовой отчетности строительных компаний.

Ключевые слова: строительная отрасль, бухгалтерский учет, признание доходов, калькуляция затрат, метод по заказу, учетная политика, финансовая отчетность.

KOMBAROVA A.M.,*¹

PhD, associated professor.

*e-mail: aigul_kom@mail.ru

ORCID ID: 0009-0000-3049-9787

DAIRABAYEVA A.S.,²

c.e.s., associated professor.

e-mail: dairabaeva.aizhan@mail.ru

ORCID ID: 0000-0001-8950-5918

NAZAROVA O.I.,¹

m.e.s., associated professor.

e-mail: nazarova.lera@mail.ru

ORCID ID: 0000-0003-4019-7189

¹Abay Myrzakhmetov Kokshetau University,

Kokshetau, Kazakhstan

²Turan-Astana University,

Astana, Kazakhstan

FEATURES OF THE ORGANIZATION OF ACCOUNTING IN THE CONSTRUCTION INDUSTRY IN KAZAKHSTAN

Abstract

This article provides a comprehensive analysis of the specifics of accounting organization in the construction industry of Kazakhstan. Construction activities are characterized by their high production and financial complexity, long-term projects, complex contractual arrangements, and interactions between general contractors and sub-contractors. The main objective of the study is to examine the accounting policies of construction enterprises in terms of compliance with International Financial Reporting Standards (in particular, IFRS 15), and to identify the specific features of income and expense recognition in the construction sector. The research employs methods of theoretical analysis, comparative approach, regulatory document review, and case analysis. The authors analyze applicable accounting methods, cost calculation mechanisms, procedures for recognizing future period expenses, and approaches to determining the cost of construction projects. A comparative analysis of accounting practices in construction and manufacturing enterprises is also presented. The scientific novelty of the study lies in the evaluation of compliance between construction accounting policies and IFRS requirements, as well as in the development of practical recommendations for their improvement. The findings provide a practical basis for optimizing accounting systems and enhancing the transparency of financial reporting in construction companies.

Keywords: construction industry, accounting, revenue recognition, costing, order method, accounting policy, financial reporting.

Мақаланың редакцияға түскен күні: 13.01.2025